

SERGE N. MOURAVIEV, *Les Fragments du livre d'Héraclite. A. Le langage de l'Obscur. Introduction à la poétique des fragments*. Sankt Augustin, Academia Verlag, 2002 (= *Heraclitea, édition critique complète des témoignages sur la vie et l'œuvre d'Héraclite d'Éphèse et des vestiges de son livre*, vol. III. 3. A); XXIV + 440 p. avec CD-ROM *Supplementum Electronicum* nr. 1.

Ова е наше трето навраќање на грандиозниот проект насловен *Heraclitea* кој, да потсетиме, подразбира пет посебни дела: I *Prolegomena*, II *Traditio*, III *Recensio* (со поднаслов *Les Vestiges*, а дополнително се дели на 1. *Memoria*, 2. *Placita* и 3. *Fragmenta*), IV *Refectio* и V *Indices*. Досега се објавени трите тома на *Traditio* кои го содржат корпусот на сите антички извори за Хераклит дадени во контекст и според хронолошки редослед. Нашите претходни два осврта се однесуваат на првите два тома, а овојпат само ќе одбележиме дека во последниот, трети по ред објавен том под наслов *Heraclitea* II.A.3 *Traditio* (A) кој излезе од печат во 2002 година, се обработува изворното градиво од Плотин до Стефан Александриски. Со објавувањето на овие три тома истражувачите на делото на Хераклит добија незаменлива збирка на сите извори на нашето познавање на овој антички философ и тоа дадени во лингвистички и историски контекст со критички апарат и превод на француски јазик.

Истовремено со наведениов том се појави и четвртата книга од проектот, односно третиот том од веќе споменатиот трети дел на *Heraclitea* (III.3.A) насловен како *Recensio: Fragmenta, A. De sermone Tenebrosi praefatio*. Токму ова најново дело на Сергеј Н. Муравјев е предмет на нашиов приказ.

Познато е дека Хераклит уште во Антиката го има добиено прекарот Σκοτεινός т. е. Мрачниот. Со оглед на необичниот начин на изразување на овој антички философ, толкувачите на неговото дело веќе одamna го прифатиле тој прекар како оправдан. Но, ретки се оние кои навлегуваат во објаснувањето на природата и причините за таа опскурност, а уште поретки се толкувачите кои настојуваат да ги објаснат подробно механизмите кои доведуваат до неа. Како цел на своето истражување Муравјев ја поставува поетската природа на Хераклитовиот јазик истакнувајќи дека неговата извонредна префинетост и изработеност ја има улогата на философски јазик *ante literam*. Треба посебно да се издвои главната теза на истражувањето што авторот ја формулира на почетокот на својата книга:

“Pour nous transmettre et nous communiquer sa vision du monde et de l'homme, Héraclite a eu recours non à un langage “philosophique” - encore quasi inexistant à son époque -, tel ceux dont nous avons l'habitude et qui privilégient l'univocité des termes et des concepts et le raisonnement logique, mais s'est forgé à lui-même son propre langage, en se servant avant tout des ressources offertes par ce que nous appellerions aujourd'hui le discours littéraire: choix stylistiques, figures de rhétorique, structures poétiques, tropes etc.” (p. XII)

Истражувањето на овој проблем Муравјев го изведува во рамките на четири глобални тематски целини.

Првата го носи насловот *Σκότος*, а донесува историски преглед на толкувањата на загадочниот стил на Хераклит (стр. 7-133). Прво се разгледуваат мислењата на античките интерпретатори за начинот на изразување на Мрачниот философот од Ефес, а потем следи детална

анализа на ставовите по тоа прашање во нововековието, започнувајќи од почетокот на 19-иот век. Интересно е што авторот во хронолошкиот преглед сугерира различни пристапи кон темата. Така, според него прво доаѓа преткритичкиот период во кој припаѓаат Шлаермахер, Ласал, Целер, Дилс. Потоа настанува литературно ориентираната критика на Хајдел, Рајнхарт, Шнел, Соловин, по нив следи периодот на стилистичката анализа на Гигон, Хелшер, Кирк, Рамну, Дајхгребер, Кирк, Марковиќ, па првите почетоци на откривање на философската поетика (Болак и Визман, Кан, Бернс, Роб...), потом истражувачите на усниот карактер на Хераклитовиот јазик (Стенфорд, Хевелок, Кан, Росети), лингвистичкиот пристап на Розен и на крајот се дадени најновите истражувачки пробиви во областа на јазикот и стилот од страна на Класен, Ренкин, Пелс Дилхер и на самиот автор на книгава.

Вториот дел, насловен како *Γλώσσα*, (135-210) е посветен на лингвистичките аспекти на проблемот. Прво се дава кус преглед на теоретскиот контекст од кој тргнува истражувањето, а тоа е определба на функцијата на јазикот и дефиницијата на поетиката кај Јакобсон. Притоа Муравјев дава посебна нагласка на поетската функција на јазикот која, според него, се разликува од вообичаената комуникативна функција со тоа што поетскиот јазик ги крши стандардните правила и внесува во текстот аномалии, односно поетски конфигурации. Овие пак овозможуваат да се соопшти несоопштливото, да се искаже неискажливото, да се произведат различни семантички, естетски и психолошки ефекти.

За да може конкретно да се претстават механизмите на поетиката кај Хераклит која се развива на повеќе рамништа, потребно е тие претходно јасно да се определат. Лингвистиката разликува три такви нивоа: фонетско, морфолошко и семантичко, но Муравјев на тој план развива подгрупи кои треба да овозможат попрецизно утврдување на супралингвистичките структури и аномалиите што во секоја од нив се јавува во рамките на поетиката на Хераклит. Пред да премине на едно такво подробно истражување, авторот посветува внимание и на традиционалните филолошки теми врзани за фрагментите какви што се јонскиот дијалект, ортографијата, изговорот и сл.

Третиот дел, *Ποίησις*, е посветен на минуциозна анализа на сите лингвистички рамништа на хераклитовиот начин на изразување, односно на спецификите и осмислените аномалии, разни фигури, тропи и други поетски суперструктури. Така, на нивото на просодијата се јавуваат низа специфики. Иако Хераклит пишувал во проза, а грчката поезија на просодиски план е чисто квантитативна, во фрагментите Муравјев открива силаботонички ритам кој е спроведен од почеток до крај: таквиот ритам налага во текстот разграничувања во вид на стихови и строфи. Во прилог на ова тврдење се дадени над 250 силаботонички и други метрички обрасци

Во областа на фониичките ефекти посебно место добива смислената употреба на консонантите. Авторот ги истражува разните облици на алитерација, комбинации на консонантни паралели, анаграми и сл. и тоа во рамките на стотина непосредно обработени обрасци. Кон ова е додадено и едно мало истражување на графичките конфигурации базирано на обликот на буквите или отсуство на ознака за издвојување на зборовите.

Покрај ритмот, метарот и консонантите кои се засновани на чисто фонетски (но не и значенски) конфигурации, Муравјев разликува и „фоносемички“ конфигурации со што навлегува во доменот на морфологијата. Тие се составени од елементи кои веќе содржат значенски елементи какви што се граматофоните (граматички морфеми) или ризофоните (лексички морфеми).

Посебно се издвојуваат и морфосемичките конфигурации кои се определуваат како хијазми и нивни паралели. На нивото на синтаксата кај Хераклит се анализираат конфигурациите преку кои се презентира познатата идеја за единство на спротивностите како и разни типови на хомонимија. На планот на семантиката Муравјев ги истражува разните „игри на зборови“, споредби, слики и метафори.

Последниот дел го носи насловот *ἦθος*, а ја истражува философската конотација на поетичката форма (стр. 387-406). Муравјев тука подвлекува дека посебната поетичка постапка на Хераклит произведува троен ефект. Прво, на глобален план, таа во прозниот дискурс воведува нова димензија на искажување која ги проширува можностите на обичниот јазик. Второ, благодарение на поетичките конфигурации, се постигнува една значенска тензија и згуснатост; енигматичноста и многузначноста што се остварува со употребата на необични обрасци на изразување од своја страна го обврзуваат читателот на Хераклит повторно да го прочита она што еднаш веќе го прочитал, да го прегледа она што веќе го видел, да го преиспита она што верува дека веќе го разбрал. Трето, на овој начин Хераклит успева своите идеи не само да ги предаде како гола содржина, туку и наедно да ги илустрира, значенски да ги надополнува при што целта не е просто да се комуницира со читателот на интелектуално ниво, туку и на рамништето на емоционалното, естетското, психолошкото и светото. Супралингвистичката структура се претвора во средство кое не го ангажира читателот исклучиво на свесен, спознавателен план (сфатено како пренесување на чисти информации), туку и на планот на несвесното, сетилното, инстинктивното. Со тоа, философската порака се пласира како *доживеано лично искуство* (*expérience personnelle vécue*) - стр. 390.

На крајот, осврнувајќи се на книгава како целина, мора да се признае дека таа понекогаш предизвикува недоумица. На прв поглед изненадува извонредно прецизната анализа на Хераклитовиот текст и огромното множество на јазични и стилски обрасци кои произлегуваат од таа анализа. Секој фрагмент поединечно е предмет на многукратно истражување од безброј аспекти што води кон утврдување на неисцрпна значенска длабочина на античкиот философ. Сепак, тука човек може да се запраша дали навистина можеме да прифатиме една таква, тукуречи несогледлива сложеност на Хераклитовата мисла и израз? Или едноставно, дали можеби Муравјев не наоѓа во Хераклитовите фрагменти повеќе значења одошто тие реално можат да понудат? Секако, свесен за ваквиот сомнеж на читателот, авторот уште на почетокот ја објаснува целта и смислата на своето истражување:

“Notre propos ici n’est donc ni de statuer sur la façon exacte dont les fragments doivent être lus, ni d’en fournir des interprétations nouvelles toutes faites tenu de leur forme poétique. Il consiste plus modestement à tenter de sensibiliser le lecteur moderne à la dimension poétique de la prose héraclitéenne et au rôle philosophique qui lui est imparté, afin qu’il puisse en tenir pleinement compte lors de l’exégèse des textes rescapés.” (p. XII)

Наспроти истакнувањето на авторите скромни толковни амбиции, факт е дека по оваа книга на Муравјев, за јазикот и стилот на Хераклит веќе не може да се говори како порано. Тој го издигна нивото на истражувањето на јазикот и мислата на овој антички философ до извонредни височини. Тие обврзуваат на еден нов критички пристап.

Вишомир Мишевски
Филозофски факултет, Скопје

CHRISTINA SCHEFER: *Platons unsagbare Erfahrung. Ein anderer Zugang zu Platon*. Schwabe & Co. AG Verlag, Basel 2001. 276 p.

Насловот на оваа книга доволно укажува на настојувањето на нејзината авторка да понуди едно ново толкување на Платоновата философија: таа нуди нов пристап кој се потпира на убедувањето дека Платон изворно може да се протолкува и сфати врз основа на неговото непосредно религиозно доживување. Платоновата мисла во суштина е израз на еден посебен вид на религија која се заснова на култот и митот.

Пристапувајќи кон деталната обработка и аргументација на овој свој начелен став, К. Schefer уште во уводните страници истакнува дека своето убедување го изградува врз основа на искуствата на германската толковна традиција од поново време, а посебно во однос на постигањата на Тибингеншката школа. Впрочем, тој толковен пат е лесно препознатлив и во самата глобална структура на книгата која е поделена на три тематски целини.

Првиот дел претставува наедно приказ и критика на достигнувањата на Тибингеншката школа. Нејзините основоположници тргнуваат од ставот дека традиционалната претстава за Платоновата философија како учење за идеите што се изградува под влијание на германскиот класичен идеализам, а потоа и од страна на Шлегел и Шлаермахер не одговара на суштинската порака на античкиот философ. Во тој дух пишуваат и неокантијанците на почетокот на дваесеттиот век, на пример П. Наторп кој во своето дело *Platons Ideenlehre* истакнува дека во центарот на Платоновата мисла секогаш останува учењето за идеите кое јасно може да се иследи во пишуваниите и објавени дијалози од самиот Платон.

Наспроти оваа класична интерпретација, кон средината на дваесеттиот век се јавува мислењето дека истражувањето на мисловното јадро на овој антички философ треба да го напушти подрачјето на запишаните дијалози и да се сврти кон усното излагање на учителот во Академијата на чие посебно значење укажува уште Аристотел именувајќи го како *ἄγραφα δόγματα*. Анализата на сведоштвата на овој план (од страна на Н. Ј. Krämer, К. Gaiser и другите претставници на Тибингеншката школа) покажува дека учењето за идеите изложено во текстовите не се централна тема на Платоновата философија туку поскоро учењето за принципите кое е главна содржина на неговото усно, „непишано учење“ кое било упатено на избраните ученици во